

בין העולמות, ללא פשרות

רפי וייכרט משוחח עם
אספהאן בהלול

לצד ריוקן שימבורסקה, כיתה לימוד באוניברסיטת ורשה

אספהאן בהלול היא משוררת, העובדת על ספר שיריה הראשון, מרצה העוסקת בחקר התקשורת והתרבות ודוקטורנטית באוניברסיטה העברית בירושלים. לאחרונה חזרה מפולין שם שהתה במסגרת מלגת הצטיינות מאוניברסיטת חיפה. היא למדה באוניברסיטת ורשה קורסים כגון חקר השואה בראי הפילוסופיה והמדיה, קורס בפולנית למתחילים וסדנת קולנוע שבה נותחו יצירותיהם של אנדז'יי וידה וקשישטוף קישלובסקי. רפי וייכרט שוחח איתה על שירה ואקדמיה ועל חיים בשתי תרבויות ובשתי לשונות.

בצד הכתיבה השירית יש לך קריירה כאשת תקשורת וגם כחוקרת באקדמיה. מה עשית בתחום התקשורת? מה תחום המחקר שלך, שעליו את עובדת בימים אלה?

מאז שאני זוכרת את עצמי אני חיה ונושמת תקשורת. אני מצהירה בזאת כי גדלתי בבניין של רוממה בערוץ 1, במחלקה לערבית ובאלפנים בירושלים, שלהם אני חבה חסד נעורים עשיר. בעצם את חיי בירושלים ביליתי בין רוממה לבין ה"מפלצת", אותו מונומנט אימתני שהיה מוקד לעלייה לרגל והתגלשויות שלי ושל אחי. את דרכי המקצועית בתקשורת התחלתי ברדיו חיפה, בהמשך התקבלתי לערוץ 2 - לאחר שעברתי אודישנים וגברתי על שועלים ותיקים מהעיתונאים הערבים בארץ. הגעתי לשם מאוד צעירה, בת 22 בערך. ערוץ 2 היה חוויה מלמדת, מכוננת ולא קלה מבחינות רבות. לא הגעתי מבית החרושת של גלי צה"ל, ונזרקתי לגלים הגבוהים. סיקרתי, בין השאר, את אירועי האינתיפאדה השנייה והייתי כתבת בצפון ובהמשך גם במרכז.

לימים, כשעבדתי בערוץ 1, חזרתי למסדרונות שזכרתי ואהבתי. ישבתי במזנון המוקף ועליתי במעלית העתיקה, מרחב שהיה גם מקום מפגש מפרגן של רבים מהעובדים שהכרתי בילדותי. לעריכת מבוקי החדשות הצמידו לי בתחילה שני כוכבי עבר, שאורם מעולם לא הועם עבורי, דניאל פאר ועמוס ארבל.

בגיל 24 הפכתי למורה צעירה: לימדתי בקריית שמונה - בתיכון דנציגר במגמות תקשורת, בימוי, תסריטאות ועוד וגם באלפנא לתלמידות דתיות.

התקשורת תמיד סקרנה אותי, אך גולת הכותרת היתה בשבילי העיסוק בתחום במגדלי האקדמיה. אני לומדת וחוקרת תקשורת שנים רבות. צברתי גוף ידע שאני גאה בו, אך איני נחה על זרי דפנה. סיימתי את לימודי באוניברסיטת חיפה, ונושא המחקר המרכזי שלי הוא זיכרון קולקטיבי וחקר השואה. מה שמרתק בחקר התקשורת הוא עובדת היותו שואב ויונק מדיסציפלינות שונות - סוציולוגיה, פילוסופיה, פסיכולוגיה וכו'. החיבורים והקשרים שנעשים במחקרים אלה מרתקים בעיני. באקדמיה, המילים שאני אוהבת לאהוב מקבלות משמעות אחרת: קודם כל הרעיון ורק אחר כך חיפוש המילה. לפני הגרנדיוזי והסנסציוני יש רעיון, והוא אמור להיות מגובש ומזוקק.

לימדתי באוניברסיטת חיפה ובמכללת נתניה קורסים שונים, ביניהם תקשורת כתרבות ותקשורת המונים, תיאוריה קולנועית, תקשורת

מתי התחלת לכתוב שירים? למי הראית אותם? היה לך עם מי להתייעץ בסביבתך הקרובה?

התחלתי לכתוב שירים בגיל 18-19. מרבית השירים שאני כותבת מאז, מצויים בעיקר בחשכת המגירות. זולת כמה אנשים יקרים וקרובים, את השירים באותה התקופה העדפתי לשמור לעצמי. בגיל מבוגר יותר, עם היוודע דבר "החטא" - שאני כותבת גם שירה - החזמנתי לאירועים לקרוא שירים משלי. השירים נחשפו בעיקר בפני חברה קרובה או חבר קרוב שהיה לי באותה התקופה. רציתי לדעת - כאשר אני קוראת את השיר - מה הם חשימים? האם הם מעריכים באוזנם הרגישה, אך החובבנית, שיש פוטנציאל לשירה ולמילים שמונחות זו לצד זו? לרוב כשקראתי את השיר היתה דממה, ותגובה כמו: האם את באמת חשה כך? ותשובתי היתה: הן (כמשמעות של כן). "הן, המילים, יצרו אותי ולא אני אותן".

מי הם המשוררות והמשוררים שאת אוהבת במיוחד? למי היתה השפעה בולטת על שירתך?

אני אוהבת מאוד את שירתו של המשורר הגולה מחמוד דרוויש. אני קוראת את הטקסטים בערבית ואת התרגום שמעניין אותי לא פחות בשפה העברית. לא מזמן, כשחיפשתי שירה של משוררים ערבים-פלסטינים, שכותרים על השואה, מצאתי שירים נפלאים של ראשיד חוסיין שכתב, בין השאר, על חייו בניו יורק, על הנכבה ומאורעותיה ועל יפו. כל מילה שלו על יפו התכתבה עם המחקר שערכת על אל-מנשייה ב-48', מה שהיום נקרא צ'ארלס קלור. בזכותך קראתי מדי שבוע בכמה האלקטרונית שייסדת באוניברסיטת חיפה שיר של משוררים מהעולם ומן השירה העברית.

כמובן יש בי הערכה גדולה לשירה העברית הישנה והטובה של עמיחי, יונה וולך, רחל, לטקסטים הנפלאים של אלתרמן. וגם: ד"ה לורנס, פבלו נרודה ועוד רבים טובים. בחצי השנה האחרונה למדתי באוניברסיטת ורשה בפולין. אם עד הנסיעה בלעתי בשקיקה טקסטים של שימבורסקה, בוודעה נכנסתי לחנויות ספרים וקניתי שירה פולנית מתורגמת של צ'סלב מילוש, אדם מיצקביץ', זביגנייב הרברט ואחרים.

ורעיונות אשר נובעים מאותו המקום. את החשיבה ההומניסטית אני חבה להורי, שהשכילו לעשות את הבחירה הטובה ביותר עבורי, לצד הקשיים להכניס אותי לבתי ספר עבריים.

באילו נושאים את עוסקת בשירתך? האם יש יחסי גומלין בין יצירתך הפיוטית לצדדים השונים בקריירה שלך?

אני עוסקת במגוון רחב של נושאים כמו זהויות, קשרים, חבלים והתרה ביחסינו עם העולם, שאלות פילוסופיות קיומיות על מהות חיינו, והמוות הוא נושא שמלווה אותי מגיל צעיר. אני כותבת שירים על זיכרון ועבר, אהבה על גווניה וסוגיה וכמובן על כאב. כמו שיש מרפאות כאב, יש משוררים שעוסקים בכאב, וייתכן כי המילים, המבע וההתבטאות הם חלק מתהליך תרפויטי שמתקיים בינם לבין עצמם. הם מהדהדים עם הקוראים הדמיוניים ועם העולם החיצון את עולמם הפנימי, את נימי נימיהם. בדרך כלל אני כותבת ולא מסתכלת. עם שוך הסערה הפנימית אני שבה אל השירים וקוראת אותם שוב ולעיתים אני מופתעת מעוצמת התחושות שעולות מתוך הטקסט.

סוגיית הזהות והשאלות הקיומיות על חיינו מתכתבות עם נושאי המחקר שאני עוסקת בהם, בעיקר בתחום הזיכרון הקולקטיבי והשוואה. הזיכרון מעסיק אותי מאוד. החל בשאלות הקשורות בחקר הזיכרון מבחינת המבנים הפיזיולוגיים והנוירולוגיים של חקר המוח, משמעות הזיכרון בקרב פרטים, וכלה בשאלות רחבות יותר על זיכרון, כגון המשמעות והזיקה התרבותית והחברתית של הזיכרון הקולקטיבי לגבי קבוצות. כלומר, כיצד קבוצות משמרות את עברן וכיצד כל קבוצה מספרת את הסיפור שלה. בעבודת התיזה שלי אני דנה בסוגיית הסמכות לספר את סיפור השואה - למי יש לגיטימציה לעצב את השיח בתרבות ובעיתונות הערבית. השיח על הבניית הנרטיבים הוא שיח מרכזי ויש בו נגיעה פוליטית, תרבותית וחברתית לסכסוך הישראלי-פלסטיני, שנמשך זמן רב מדי. השיח על הנרטיבים משרת כוחות סמויים מן העין. פוקו, למשל, מתייחס למשמעות מושג הכוח וביטוייו בחברה: ישנם כוחות רבים אשר פועלים ואיננו רואים אותם; הכוח מגולם בחברה באופנים שונים ומאפשר לנרטיבים לנוע. חלק מהנרטיבים הופכים לדומיננטיים יותר וחלקם נדחקים לשוליים, ואז נוצרת הבחנה ברורה ומוגדרת של יחסי כוחות בתוך החברה.

אבל בשירה המצב אחר, עדין יותר, רגיש יותר. אמנם לא שואלים משורר למה הוא התכוון, או לפחות מנסים שלא, אבל נדמה שלעיתים אין גבולות והמשורר מנסה להגדיר את גבולותיו בתוך המרחב של האני, של העצמי מול העולם, פנימה והחוצה. מרכיב ומפרק אמיתות, מרכיב ומפרק זהויות. מרכיב ומפרק את עצמו לדעת. זה מה שקורה כשחיים בין שני עולמות ללא פשרות, תוך הלקאה עצמית תמידית, וללא רחמים עצמיים. אחתם במילותיו של ד"ה לורנס מתוך שיר שאני מאוד אוהבת, שמגדיר מחדש את משמעותם של רחמים עצמיים:

מְעוּדִי לֹא רָאִיתִי חַיִּית־כֶּבֶד

מִרְחַמָּתַי עַל עֲצָמָה.

צְפוּר קִטְנָה הַצּוֹנְחָת מְעַנְף קְפוּאָה לְמוֹת

אֵינָה חֲשָׂה לְעוֹלָם רַחֲמִים עַל עֲצָמָה."

מתוך: ודד כל העולם, מאנגלית: גיורא לשם, קשב לשירה 2001

ויואלית ועוד, אך אהבתי הגדולה באמת היא לימודים. לצד למידה ממוסדת, מאורגנת, קוהרנטית באוניברסיטאות, חשובה לא פחות למידה אוטודידקטית, שתיתן דרור גם למחשני הידע הפראיים. שתאפשר לצאת מגבולות המשנה הסדורה של רעיונות ותיאוריות; להיות במצב צבירה תמידי של סקרנות מבחירה. בזכות סקרנות זו נבנים הרעיונות הגדולים והמשמעותיים.

האם את כל שיריך את כותבת בערבית או שיש כאלה שנכתבים בעברית? איך את נעה כיוצרת בין שתי השפות הללו?

לרוב אני כותבת את שירי בשפה העברית. כתיבתי מושפעת גם מסופרים שונים. החשיבה שלי נעה בשבילים קוסמו-שיריים. מגיל צעיר נחשפתי לסופרים ולמשוררים רבים. את אהבה הראשונה שלי אני זוקפת למילה הכתובה. מאחר שלמדתי בבתי ספר עבריים, נטיית לבי הראשונה, ואני חושבת הטבעית, היא לכתיבה בשפה העברית, אם כי אני יוצקת משמעות תרבותיות נוספות לתוך השירה, משני העולמות והזהויות: מעולמי התרבותי כערבייה אך גם כמי שספגה תרבות יהודית וישראלית עמוקה. אני רואה בכך יתרון - ערך מוסף לכתיבה, תרומה למבט רב-ממדי על דרכי החשיבה והיצירה. בביתנו בעכו היה מזנון מעץ מלא, עתיק וטוב. לא לקחנו ספרים מהספרייה הציבורית, אלא קראנו ספרים מהמזנון העתיק, שאכסן את כל הספרים והסופרים אשר גדלתי על ברכיהם. בגיל צעיר מאוד נחשפתי למאהבה של לידי צ'טרלי הארוטי של ד"ה לורנס, ובעקבות ההתאהבות בו ובכתיבתו רכשתי ספרים נוספים שלו. במזנון - שהיום הועבר לרשותי, על כל הנכסים התרבותיים והרוחניים שבו - היו ספרי שירה עתיקים עם ריח שרבים כבר שכחו: ביאליק, יונה וולך, סמיח אל קאסם, טהא חוסיין ו"הימים" המיתולוגי, שלימים כתבתי עליו עבודה באוניברסיטה. חוסיין היה דמות שהודיתי עמה ושאתי ממנה כוחות נפש למסעותי השונים. אבי דווקא כתב שירים לאמי, אך אמי הכירה לי את עולם הספרות והמילים בבית, ממקומה הייחודי.

אהבתי למילה הכתובה התפתחה יחד עם השאיפה להיות מצטיינת, להיות הטובה ביותר. הכרתי אז את עולם המילים והשירה והספרות והטקסטים התנכ"יים המופלאים, שלימים ימלאו את עולמי. נהגתי לשנן את המחברות והפוסקים והשירים בעל פה, ובהמשך קראתי אותם בפני אמי, שלא תמיד הבינה הכל, אך הקשיבה ועקבה אחר המילים. היחסים הרגשיים עם הורי, ובעיקר עם אמי הצעירה, הולידו בי רצון עז להצליח, להוכיח, לכתוב. הזהויות המורכבות שהגדירו את עולמי והעשירו אותו, הגבירו בי את הרצון לכתוב ולהתבטא ולרצות שיהיה יותר ויהיה עוד וכמה שיותר רחוק, כדברי ס' יזהר, שאני מרבה לצטט אותו.

באחת משיחותינו אמרת שהיית רוצה לפרסם ספר שירים כששתי השפות מופיעות זו בצד זו. מדוע זה חשוב לך?

אני רוצה להגיע דרך השירה לכל הלכבות. עם השנים גבר בי הצורך להוציא ספר בשתי השפות האהובות, עברית וערבית. השפה הערבית היא שפה נפלאה ומהלכת קסם על המילים ועל המשמעות של הטקסט. היא שובה את הקורא, ומוליכה אותו למעין מסע מופלא על שטיח מעופף מעל שמי פרס העתיקה. עושרה של השפה הערבית ידוע - יש בה מעגליות ושיריות והתפתחות ייחודית של ניואנסים, בדומה לעולמי. בתוך עמי אני חיה והייתי רוצה לגעת גם בנפשו של הקורא הערבי. שנים רבות אני חושבת על הוצאת ספר שירים בשתי שפות. שנים רבות אני חושבת גם כמה חשוב לפתח את הרעיון החינוכי של לימודים משותפים של יהודים לצד ערבים. פרויקטים